

УДК 304.3(091)-055:316.42

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.252839>

Емілія Костишин, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Віта Грицанюк, кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

Вікторія Логвиненко, кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЗАСАДИ МАТЕРИНСТВА ТА ДИТИНСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ

У статті окреслено соціокультурні засади материнства і дитинства в українській історичній традиції. Наголошено, що материнство та дитинство як соціокультурні феномени, містять у собі генезис усієї людської культури та цивілізації, усього суспільно-історичного й родинного досвіду людства і передбачають комплексний вияв поведінкових реалій, дій, процесів, пов'язаних із жінкою, дитиною, родиною, які в комплексі визначали характер материнських практик, способи буття дитини й різні види дитинства. Материнство і дитинство – явища історичні, і їхні змісти змінювалися протягом століть. Різні історичні етапи розвитку українського суспільства та держави зумовили своєрідні відносини, які склалися щодо дитини та визначали її місце в соціальній ієрархії. Зокрема, процес розвитку правового статусу дитини розпочинався з повної відсутності її прав і фактично безмежної влади батьків (дитина – об'єкт батьківської влади). Наступний історичний період характеризується поступовим обмеженням цієї влади, перетворенням її на батьківські права та встановленням контролю за їх здійсненням (дитина – об'єкт державного захисту).

Ключові слова: дитинство; материнство; материнські практики; правовий статус; феномен; гендерні стереотипи; фемінізм, дискримінація.

Лит. 18.

Emiliya Kostyshyn, Ph.D.(History), Associate Professor, Associate Professor of the Social Work,
Management and Social Sciences Department
Lviv State University of Life Safety

Vita Grytsanyuk, Ph.D.(Political Science), Associate Professor, Associate Professor of the Social
Work, Management and Social Sciences Department
Lviv State University of Life Safety

Viktoriya Logvynenko, Ph.D.(Philosophy), Associate Professor, Associate Professor of the Social
Work, Management and Social Sciences Department
Lviv State University of Life Safety

SOCIOCULTURAL PRINCIPLES OF MOTHERHOOD AND CHILDHOOD IN THE UKRAINIAN HISTORICAL TRADITION

The article outlines the sociocultural principles of motherhood and childhood in the Ukrainian historical tradition. It is emphasized that motherhood and childhood, as sociocultural phenomena, contain the genesis of all human culture and civilization, all sociohistorical and family experience of mankind and involves a comprehensive manifestation of behavioral realities, actions, processes related to women, children, families, who together determined the nature of maternal practices, ways of life of the child and different types of childhood. Motherhood and childhood are historical phenomena, and their content has changed over the centuries. Different historical stages of development of Ukrainian society and the state led to a kind of relationship that developed in relation to the child and determined its place in the social hierarchy. In particular, the process of developing the legal status of a child began with the complete absence of its rights and virtually unlimited parental authority (the child is the object of parental authority). The next historical period is characterized by the gradual restriction of this power, its transformation into parental rights and the establishment of control over their exercise (the child is the object of state protection).

The social practices of motherhood, unlike childhood, still remain on the margins of scientific studies and public discussion. The issues of motherhood in scientific discourse are considered in interaction: mother-woman, mother-child, mother-work, mother-woman movement, as well as mother in the context of a patriarchal, partner family, single mother. The feminist approach prevails in most studies. In different historical periods, motherhood was

filled with different content, the nature of maternal behavior changed significantly. The value or devaluation of motherhood in a particular sociocultural environment shaped the appropriate attitude of women to this phenomenon and outlined the features of self-realization as a mother. It is established that the formation of modern practices of motherhood took place under the influence of the feminist movement. It is emphasized that the practices of surrogacy, artificial insemination and others have changed the contours.

Keywords: *childhood; motherhood; maternal practices; legal status; phenomenon; gender stereotypes; feminism; discrimination.*

Постановка проблеми. Процес формування материнських практик, а відтак і дитинства, має давню історію. З прадавніх часів соціальну регуляцію відносин у суспільстві здійснювали синкретичні звичаї, норми, приписи, які утверджували шанобливе ставлення до жінки як до берегині роду, закріплюючи тим самим на поведінковому рівні установки пошани й поклоніння жінці-матері. Материнство як соціокультурний феномен, передбачає комплексний вияв поведінкових ролей, дій, пов'язаних із жінкою, дитиною, сім'єю, які в комплексі визначали характер материнських практик, способи буття дитини й різні види дитинства. Для розуміння діалектичної взаємозалежності материнства і дитинства, осягнення їх феноменів, потрібно враховувати притаманні певному суспільству релігійні та традиційні цінності, які формують оцінки (як вибір), зразки поведінки, обґрунтовують ідеали і норми. Так у сучасних реаліях материнство, як ідеально типова модель, набуває нових аксіологічних характеристик: плановість, рефлексивність, неімперативність. Поступово, відокремлюючись від інституту шлюбу, руйнується єдність біологічного та соціального в материнстві-батьківстві, зменшується гендерна поляризація батьківських ролей, а відтак – змінюється цінність жінки-матері та дитини. На фоні змін інституту шлюбу, плюралізації форм сімейних відносин та практик батьківства, материнство і дитинство, як предмет суспільних дискусій, актуалізується здебільшого в площині їх функціонально-рольового призначення або в термінах кризи, девальвації та девіацій, а їх обговорення супроводжується закликами відродження традиційних духовних цінностей та престижу материнства і дитинства. Комплексних досліджень, які би розкривали проблему материнства-дитинства як соціокультурних явищ у комплексі немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дитинство як об'єкт спеціального соціального аналізу представлено у роботах зарубіжних та вітчизняних учених: В. Абраменкова, І. Богданова, Дж. Гарбаріно, К. Девіс, О. Караман, О. Кононко, В. Кузь, С. Міпрофанова, М. Лукашевич, О. Омельченко, М. Осоріна, С. Фріс, С. Щеглова, В. Ярка та інші. Сферу охорони дитинства у різних аспектах та

окремі напрями державної політики у сфері охорони дитинства досліджували: В. Абраменкова, В. Андрущенко, Ф. Арієс, О. Балакірева, Г. Бевз, І. Бех, О. Безпалько, П. Блонський, А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш,, Л. Демоз, А. Джеймс, Д. Ельконін, І. Загарницька, І. Зверева, В. Зеньковський, А. Капська, О. Квас, Л. Кривачук, М. Лукашевич, Н. Максимова, І. П'єша, Ф. Райс, Т. Семигіна, І. Сікорський, С. Субботський, І. Трубавіна, І. Цибуліна, О. Шиян, С. Щеглова та інші.

Щодо досліджень феномену материнства, то першовідкривачами цього напрямку досліджень були зарубіжні вчені. Поява історії материнства як окремого напрямку науки стало можливим саме завдяки розвитку етнографії, психології та соціології материнства, представники яких вперше звернулись до вивчення феномену материнства: Ф. Ар'єс, Х. Дойч, Е. Батінтер, М. Мід, А. Річ, Н. Чодороу, К. Хорні. На Заході з'явився навіть окремий напрям *motherhood studies*, який об'єднав представників цих наукових галузей. Окремі аспекти проблеми материнства досліджували сучасні вчені: І. Анчева, С. Канюка, О. Кісь, Н. Мицюк, В. Піроженко, О. Стрельник, В. Спинська, О. Шевченко, Н. Шеленкова, Н. Шмілик та інші.

Мета статті – окреслити соціокультурні засади материнства та дитинства в українській історичній традиції.

Виклад матеріалу. Дитинство та материнство – явища історичні. Кожній історичній епосі відповідає свій соціокультурний статус дитинства, якому притаманні вікові межі, ставлення суспільства до дитинства та регламентація стосунків дорослі – діти. Дуже влучно з цього приводу зазначає І. Кон: “дитинство і суспільство взаємопов'язані так, що суспільство не може зрозуміти себе, не пізнавши закономірностей свого дитинства, і воно не може зрозуміти світ дитинства, не знаючи історії й особливостей дорослої культури” [7, 165].

У науковому дискурсі дитинство розглядають на трьох рівнях: теоретико-методологічному, соціально-специфічному та конкретно-емпіричному [9, 44]. На першому воно трактується як суспільний феномен та соціальне явище. Соціально-специфічний рівень дитинство трактує як специфічний віковий період від народження до повноліття, який включає

структуру, особливості, субкультуру. На третьому – конкретно-емпіричному – досліджують становище дітей, аналізують фактологічний матеріал стосовно їхніх проблем тощо.

Зарубіжні вчені Еллісон Джеймс (Allison James) і Алан Праут (Alan Prout) сформулювали свою парадигму розуміння дитинства: як суспільного конструкту; як змінної категорії; як активного суб'єкта суспільних процесів [17].

Вітчизняні науковці О. Квас і В. Кемінь вважають, що розуміння феномену дитинства згідно із соціокультурним підходом полягає у визначенні факту існування різних способів буття дитини й різних видів дитинства. На їхню думку, ключовим питанням сучасного розуміння цього поняття має бути з'ясування тези, що дитинство не є універсальним, а є продуктом культури, що змінюється залежно від часу та місця [4; 5].

Історична наука засвідчує, що різні історичні етапи розвитку людського суспільства породжували свою стратегію виховання, яка ґрунтувалася на релігійних, моральних та соціальних засадах і формували своє розуміння цінності дитини як члена суспільства. Патримоніальне суспільство Київської Русі не сприймало дитину як повноцінного суб'єкта права та члена суспільства. Функції держави щодо захисту дітей не сприймалися ні суспільством, ані владою як належні її атрибути, хоча зародки розуміння соціальної політики держави у той час вже були. Правовий статус дитини регулювався нормами "Руської правди", у яких зацікавлювався відверто класовий підхід. Окремим суб'єктом піклування про дитину в Київській Русі була православна церква, яка основну свою соціальну місію у сфері охорони дитинства вбачала у хрещенні, профілактиці дітовбивства й абортів. Слід відзначити, що християнство принесло нові принципи сімейного права: моногамію, суворі покарання за позашлюбні зв'язки, залишивши без змін соціальний статус позашлюбних дітей і дітей, які належали до непривілейованих прошарків суспільства.

Характерною рисою організації та реалізації соціальної функції у сфері охорони дитинства литовсько-польської доби був знову ж таки її становий характер. Дитиноцентризм, перебуваючи на рівні розуміння свого часу, був притаманний тільки щодо дітей шляхетського походження.

Тенденція захисту прав дітей шляхетського походження збереглася і в Козацько-гетьманській державі. Козацькі писемні пам'ятки першої половини XVII ст. засвідчують тезу про зумовленість правового статусу дитини суспільно-правовим становищем її батьків. Тільки

Конституція Пилипа Орлика (1710) вперше закріпила особливий статус дитини в тогочасному суспільстві та державі. Незважаючи на прогресивність Конституції, вона не була введена в дію і не реалізувала себе як чинний нормативно-правовий акт.

Після ліквідації Гетьманщини генеза конституційно-правового статусу дитини відбуватиметься під впливом владно-правового статусу держав, до складу яких були інкорпоровані українські землі. Тільки у першій половині XIX ст. у результаті активізації суспільно-політичних рухів, соціальний захист дітей потрапляють у фокус державної політики. У період Української Народної Республіки (УНР) відбувається нормативне закріплення прав дитини в законодавстві. Було розроблено проєкт Основного Державного Закону Української Народної Республіки, у якому містився розділ про права та обов'язки громадян: рівність всіх перед законом; загальнообов'язкове безкоштовне навчання у початкових школах для всіх дітей шкільного віку; визначав права громадян національних меншин у школі та публічному житті; декларувалася державна охорона праці неповнолітніх, жінок та жінок під час материнства. Становлення прав і свобод дитини відбувається у період розбудови Української Радянської Соціалістичної Республіки. Конституції Української РСР приділяли велику увагу конституційно-правовому статусу дитинства: декларували матеріальну та моральну підтримку материнства і дитинства; заборонили дитячу працю; ініціювали інституалізацію закладів піклування та виховання дітей.

Отже, різні історичні етапи розвитку українського суспільства та державності визначали місце дитини в соціальній ієрархії та її роль у цьому суспільстві. Генезис правового статусу дитини був у діалектичному зв'язку з приналежністю до станових груп суспільства, взаємовідносин діти – батьки та ролі самого суспільства у соціальних перетвореннях. Перший етап демонстрував повну відсутність цінності дитини як повноправного члена суспільства і необмежену владу батьків над дитиною (дитина як об'єкт батьківської влади). Під впливом суспільно-політичних процесів у кінці XIX ст. відбудеться перехід до нової моделі дитинства: безмежна батьківська влада переродиться на батьківські права та обов'язки, які будуть декларуватися і контролюватися державою (дитина як об'єкт державного захисту).

Категорія материнство, як і дитинство, потребує глибокого аналізу щодо визначення її змістового наповнення. В українській радянській

енциклопедії материнство трактується як правове становище жінки у зв'язку з народженням, утриманням і вихованням дітей [13]. Аналіз словників з педагогіки та соціальної педагогіки засвідчив, що категорія материнство не достатньо обґрунтована і розроблена. В енциклопедії для фахівців соціальної сфери термін “материнство” відсутній. У довідковій літературі соціальної сфери материнство розглядається з позиції біологічної (репродуктивна функція), соціальної (виховна функція), правової сфер [11, 223–234].

Соціальні практики материнства, на відміну від дитинства, досі залишаються на маргінесі наукових студій та суспільного обговорення. Одна з причин такої академічної та публічної невидимості материнства – це зведення його до сфери приватного і “природного” [12]. Питання материнства у науковому дискурсі розглядаються у взаємодії: мати-жінка, мати-дитина, мати-робота, мати-жіночий рух, а також мати в контексті патріархальної, партнерської сім'ї, одинока мати. У більшості досліджень переважає феміністичний підхід.

У науковому дискурсі можна виділити кілька концептуальних положень щодо трактування основного призначення материнства: материнство як практика піклування про дітей; материнство як особливий вид соціальної діяльності, що реалізується у специфічних практиках; материнство як соціальна структура.

Г. Філіпова у структурі материнства виділяє три компоненти: потреба в продовженні роду; модель дитинства й материнства конкретного суспільства; потреби, бажання, ідеали, цілі самої матері [14, 17].

У різні історичні періоди материнство наповнювалося різним змістом, суттєво змінювався характер материнської поведінки. Цінність або знецінення материнства у конкретному соціокультурному середовищі формували відповідне ставлення жінки до цього феномену та окреслювали особливості реалізації себе у ролі матері. Дуже влучно щодо материнства як історичної функції висловила французька феміністка, філософ Елізабет Бадінте: “Материнство” й “материнський інстинкт” – явища історичні й до XVIII ст. – це радше міф, аніж соціальні функції [16, 89].

Особливої уваги заслуговує наукова розвідка Г. Демиденко, у якій явище материнства авторка розглядає з позиції його лінгвальної інтерпретації. Дослідниця вважає, що материнство як соціальне явище і є повноцінним компонентом українського соціокультурного простору, і саме в українській культурній традиції відображено архетипне

сприйняття матері, асоційоване з такими якостями, як турбота і співчуття, захист, піклування і підтримка тощо [1].

Слід зазначити, що етнографічні дослідження демонструють інколи кардинально полярні звичаї українського народу, інколи частково заперечуючи споконвічну рівність українських жінок. Народна культура, етнографічні записи та судові архіви свідчать про нормативні практики дискримінації жінки (“не вір жінці як чужому собаці”), гендерне насильство (“люби як душу, а тряси як грушу”), обмеження у майнових та громадянських правах (чоловік розпоряджається спільним майном, бере участь у громадському житті).

Етнографія О. Кісь наводить факти з різних регіонів України: на Бойківщині дружина мусила питати дозволу, аби кудись піти; у гуцулів жінка завжди йшла за кілька кроків позаду від чоловіка, несла тягарі, не могла сісти поруч та вступати у чоловічу розмову; на Чернігівщині жінки і чоловіки їли за різними столами; на Слобожанщині жінки не сідали до столу, а тільки прислужували та їли стоячи [6, 141].

Причинами проявів дискримінації щодо жінок, на думку Н. Куравської, є гендерні стереотипи в українській усній народній творчості, які мають неоднозначний вплив на масову та індивідуальну свідомість: з одного боку, вони закріплюють історично-культурний досвід багатьох поколінь, полегшуючи при цьому процеси світосприйняття, оцінки й аналізу соціальної дійсності, а з іншого – спрощують її, а подекуди й викривлюють [10].

Особливе ставлення суспільства і держави в історичному розрізі було до одиноких матерів, їх дітей та безпритульних дітей. І хоча жінку третього тисячоліття вже не засуджують за те, що вона виховує дитину без батька й не перебуває у шлюбі, а таких дітей уже не називають байстрюками, все одно наявність неповних сімей залишає свій відбиток на становленні особистості дитини та сприйнятті її суспільством. Але перш ніж здобути право не бути суспільними паріями, матерям-одиначкам довелося пройти довгий шлях, сповнений фізичних покарань, заслання й громадського осуду. Варто згадати хоча б українську класику. Ця проблема висвітлюється в поемах Тараса Шевченка “Катерина” й “Титарівна”, повісті “Сердешна Оксана” Григорія Квітки-Основ'яненка та “Бурлачка” Івана Нечуя-Левицького, де показано життєві ситуації, які штовхали дівчат-покриток на вбивство своєї позашлюбної дитини. Друга проблема – це поява на світ позашлюбних дітей та ставлення держави до цієї проблеми. Важливо з'ясувати, якою була чисельність підкинутих дітей в Україні в XIX –

на поч. XX ст., чи мало це явище загальноєвропейський масштаб, як держава турбувалася про таких дітей у притулках. Досвід минулого допоможе знайти шляхи розв'язання проблеми підкидьків та матерів-одиначок у сучасності.

Зауважимо, що у науковій літературі та повсякденному вжитку в Російській імперії XIX – поч. XX ст. (а Наддніпрянська Україна входила в цей період до складу Росії) було зафіксовано терміни “незаконнонароджена дитина” у значенні “позашлюбна”, а також “покритка”, що стосувався сільської дівчини, яка втратила цнотливість і народила дитину. Становище матерів-одиначок та позашлюбних дітей XIX – поч. XX ст., на відміну від художньої літератури, не знайшло належного висвітлення в історичній та соціологічній літературі. Вартими уваги є роботи дорадянського історика І. Янжула, де розглядається проблема позашлюбних дітей (автор уживає термін “незаконнонароджена дитина”) [15].

Серед сучасних науковців варто виділити роботи української дослідниці І. Ігнатенко, в яких зроблено акцент саме на традиційну культуру українців, їхнє ставлення до покриток та шлюбно-сімейних цінностей [3].

Матір-одиначка у XIX – на поч. XX ст. залишалася суспільним парієм у сільському середовищі, хоч ставлення до неї та народжених нею дітей із часом все ж дещо поліпшується. Пояснення цьому, на думку деяких вчених, варто шукати в модернізаційних процесах, що охопили суспільство в другій половині XIX ст., світових процесах емансипації й поступового розкладу засад традиційної сім'ї. Урбанізація кличе матерів-одиначок у міста, де моральні настанови традиційного суспільства були не такими дієвими, не загрожували громадський осуд [8].

Еволюція поглядів щодо соціальних практик материнства відбулася під впливом різних політичних проєктів феміністського (суфражистського руху). Перші політичні проєкти жіночого звільнення (кін. XVIII – 20-ті рр. XX ст.) залишили поза увагою сферу приватного життя жінки та материнство, зосередивши увагу на публічній сфері: жіночій освіті, оплачуваній зайнятості і політичній участі як найважливіших ресурсах жіночої емансипації й гендерної рівності. Основна ідея другої хвилі (1960–1970) – жіноча здатність народжувати дітей – це чинник гноблення жінок. **Сімона де Бовуар у праці “Друга стаття”** вперше проявила незручні і невидимі до цього аспекти жіночих досвідів: страхи, занепокоєння, викликані вагітністю, пологами і материнством [2]. *Третя*

хвиля фемінізму (від початку 1990 рр.) заснована на ідеї індивідуалізму, свободи вибору і розмаїття жіночих досвідів та феміністичних практик (екофемінізм, girly фемінізм, “чорний” фемінізм), відкриває нові можливості для осмислення материнства як соціально сконструйованого і контекстуального досвіду, на який впливають культура, історія, клас, етнічність, вік, сексуальна орієнтація.

Сучасна дослідниця соціальних практик материнства О. Стрельник розрізняє материнство як (патріархатний) інститут, пригнітливий для жінок (motherhood), та материнство як різноманітні практики (mothering) [12]. Розрізнення материнства як інституту (motherhood) і як практики (mothering) вперше окреслила Е. Річ у праці “Народжена жінкою: материнство як досвід та інститут”. На думку дослідниці, інституційний складник материнства (motherhood) утілюється в соціальних стереотипах і суспільній (чоловічій) ідеології, сконструйованій у межах патріархатної системи. На переконання дослідниці, саме чоловіки-експерти створювали ідеалізовані образи матерів і визначали їхню “здорову ідентичність”. Дослідниця не заперечує унікальний потужний зв'язок між матір'ю та її дітьми і переконана, що жінки потребують звільнення не від материнства, а від чоловічого панування над материнством [18].

Практика “нового” материнства зазнає суттєвих змін у радянський період історії, коли образ “гарної матері” конструювався здебільшого як образ жінки, яка успішно поєднує працю та материнство, а батьків було позбавлено суб'єктності стосовно вибору практик виховання, публічної презентації та захисту своїх інтересів. Ідея “відповідального батьківства” не є унікальною для пострадянського періоду, однак нині, коли вона ретранслюється в принципово нових (неоліберальних) економічних і соціокультурних обставинах, вона набуває нових смислів і змісту. Культура “нового батьківства” включала ідеї благополуччя дитини, яке передбачає фізичний і матеріальний добробут, нові форми стосунків батьків і дітей, заснованих на емпатії, довірі й партнерстві.

Сучасний соціум зі своїми перевагами та недоліками породив і таке явище, як сурогатне материнство, що сьогодні вимагає дискусії з урахуванням не лише технічних можливостей, але й етичної складової. Суспільство поділене щодо моральної оцінки такої практики. Одні категорично засуджують, інші натомість підтримують, причому останні діляться ще на декілька підкатегорій: хтось підтримує повністю,

бо це розв'язує проблему безпліддя і прагнення батьківства, хтось частково, що лише в дуже крайніх випадках це все-таки допустимо, хоча зазвичай краще не користуватися цими послугами. На нашу думку, практики сурогатного материнства, штучного запліднення та інших вплинули на зміну контурів легітимного дискурсу материнства і спричинили перевизначення таких понять, як рід, спорідненість, сімейні зв'язки, материнство, батьківство та ін.

Трансформація соціальних відносин у сучасному суспільстві породжує нові форми сімейних стосунків. Високі показники смертності серед чоловіків активного дітородного, працездатного віку також ведуть до трансформації сімейних стосунків. Спостерігається пріоритет цивільних (незарєєстрованих) шлюбів перед офіційними, що веде до формування нових сімейних структур загалом і материнських сімей зокрема. Це є свідченням кризи материнства, його знецінення внаслідок прагнення жінок успішно будувати професійну діяльність, досягати кар'єрних успіхів, відсуваючи реалізацію жінки у ролі матері на другий план. Ці фактори спонукають суспільство до практики самотнього материнства, як усвідомленого вибору, породжує безліч соціально-психологічних та юридичних проблем. Сучасні соціокультурні стереотипи породжують хибні уявлення молоді щодо материнської ролі. Суперечності між ідеалістичним культивуванням суспільством значимості материнства для жінки і реальною ситуацією сучасності, яка демонструє першочергове значення досягнення успіхів у професійній діяльності та кар'єрі, матеріального достатку, престижу, відсувають реалізацію материнської ролі на другий план. Крайнім проявом кризи материнства є явище добровільної бездітності (child-free).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Материнство і дитинство – явища історичні. Різні історичні етапи розвитку українського суспільства та держави зумовили своєрідні відносини, які склалися щодо дитини та визначали її місце в соціальній ієрархії. Зокрема, процес розвитку правового статусу дитини розпочинався з повної відсутності її прав. Соціальні практики материнства, на відміну від дитинства, досі залишаються на маргінесі наукових студій та суспільного обговорення. Питання материнства у науковому дискурсі розглядаються у взаємодії: мати – жінка, мати – дитина, мати – робота, мати – жіночий рух, а також мати в контексті патріархальної, партнерської сім'ї, одинока мати. У більшості

досліджень переважає феміністичний підхід. У різні історичні періоди материнство наповнювалося різним змістом, суттєво змінювався характер материнської поведінки. Цінність або знецінення материнства у конкретному соціокультурному середовищі формували відповідне ставлення жінки до цього феномену та окреслювали особливості реалізації себе у ролі матері. З'ясовано, що становлення сучасних практик материнства відбулося під впливом феміністського руху. Поява сурогатного материнства, штучного запліднення, нових соціальних стереотипів вплинули на зміну контурів легітимного дискурсу материнства і спричинили перевизначення таких понять як рід, спорідненість, сімейні зв'язки, материнство, дитинство, батьківство та ін. Потребує наукової дискусії практика сурогатного материнства з врахуванням етичної складової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Демиденко Г. Материнство як лінгвокультурне явище. *Філологічні студії*. Вип. 14. 2016. С. 40–50.
2. Де Бовуар Симона. Друга стать: У 2 тт. / Пер. з франц. Н. Воробійової, П. Воробійова, Я. Собко. Київ: Основи, 1995. 392 с.
3. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців. Харків: КСД, 2016. 224 с.
4. Квас О., В. Кемінь. Проблема дослідження підтримки материнства і дитинства в українській виховній традиції. *Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал*. Дрогобич, 2018. №12 (167). 2018. С. 6–11.
5. Квас О., Кемінь В. Проблеми дитинства через призму європейських дослідницьких студій на зламі ХХ та ХХІ ст. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. № 1. С. 177–181.
6. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі (друга половина ХІХ–початок ХХ ст.). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2008. 272 с.
7. Кон І. С. Ребенок и общество: (историко-этнографическая перспектива). Москва. Наука, 1988. 270 с.
8. Костишин Е., Царьова А. Историко-философский аспект проблемы самотнього материнства. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 5–6 червня 2020 р. Львів: ЛДУ БЖД, 2020. 285 с. С. 105–110.
9. Кривачук Л., Костишин Е. Науковий дискурс стосовно феномену дитинства: виокремлення державно-управлінського дитиноцентричного підходу. *Збірник наукових праць*. 2014. Вип. 41 "Ефективність державного управління". С. 39–46.
10. Куравська Н. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Збірник наукових праць: психологія*. 2018. Вип. 22. С. 55–62

11. Соціальна політика і соціальна робота: термінологічно-понятійний словник/Укл. М.Ф. Головатий, М.Б. Панасюк. Київ, 2005. 356 с.
12. Стрельник О. Материнство: пригноблення чи нові можливості? Відповідь феміністичної теорії. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/materinstvo-prignoblennya-chi-novi-mozhливosti-vidpovid-feministichnoi-teorii>. (дата звернення: 16 листопада 2021 р.).
13. Українська радянська енциклопедія : в 10 т. К., 1981. Т. 6. 552 с.
14. Филиппова Г.Г. Психология материнства. Москва, 2002. 240 с.
15. Янжул И. О незаконнорожденных. *Статистико-юридический очерк*. Москва. 1870. 80 с.
16. Badinter E. Mother Love. Myth and Reality. New York, 1981. 360 p.
17. James A., Prout A. Strategies and structures: towards a new perspective on children's experiences of family life. *Children in families: research and policy*. London: Falmer Press, 1996. P. 41–52.
18. Rich Adrienne. Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution. New York: Bantam, 1976. 352 p.
- etnograficheskaya perspektiva [The child and society: (historical and ethnographic perspective)]. Moscow, 270 p. [in Russian].
8. Kostyshyn, E. & Tsarova, A. (2020). Istoryko-filosofsky aspekt problemy samotnoho materynstva [Historical and philosophical aspect of the problem of single motherhood]. *Sotsialna robota: stanovlennya, perspektyvy, rozvytok. Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 5–6 chervnia 2020 r.* – Social work: formation, prospects, development. Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference, June 5-6, 2020. Lviv, 285 p., pp. 105–110. [in Ukrainian].
9. Kryvachuk, L. & Kostyshyn, E. (2014). Naukovyj dyskurs stosovno fenomenu dytynstva: vyokremlenja derzhavno-upravlinsjkoqho dytynocentrychnoqho pidkhdou [Scientific discourse on the phenomenon of childhood: the separation of public administration child-centered approach]. *Collection of scientific works. 2014. Vol. 41 "Efficiency of public administration"*. pp. 39–46. [in Ukrainian].
10. Kuravska, N. (2018). Ghenderni stereotypy jak dzherelo ghendernoji dyskryminaciji ta seksyzmu [Gender stereotypes as a source of gender discrimination and sexism]. *Collection of scientific works. Psychology. Vol. 22*. pp. 55–62. [in Ukrainian].
11. Gholovatyj, M.F. & Panasjuk, M.B. (2005). Socialjna polityka i socialjna robota: terminologhichno-ponjatijnij slovnyk [Social policy and social work: a terminological and conceptual dictionary]. Kyiv, 356 p. [in Ukrainian].
12. Streljnyk, O. Materynstvo: pryghnoblennja chy novi mozhlyvosti? Vidpovidj feministychnoji teoriji [Motherhood: oppression or new opportunities? The answer to feminist theory]. Available at: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/mater-batkiv/materinstvo-prignoblennya-chi-novi-mozhливosti-vidpovid-feministichnoi-teorii>. (Accessed 16.11.2021.). [in Ukrainian].
13. Ukrajsjka radjansjka encyklopedija (1981). [Ukrainian Soviet Encyclopedia]. Kyiv. Vol. 6. 552 p. [in Ukrainian].
14. Fylyppova, Gh. (2002). Psykholohyja materynstva [Psychology of motherhood]. Moscow, 240 p. [in Russian].
15. Janzhul, Y. (1870). O nezakonnozhdennijikh [About illegitimate births]. *Statistical and legal essay*. Moscow, 80 p. [in Russian].
16. Badinter, E. (1981). Mother Love. Myth and Reality. New York, 360 p. [in English].
17. James, A. & Prout, A. (1996). Strategies and structures: towards a new perspective on children's experiences of family life. *Children in families: research and policy*. London. Publ. Falmer Press, 1996. pp. 41–52. [in English].
18. Rich Adrienne. (1976). Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution. New York. Publ. Bantam, 352 p. [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.11.2021

